

Kulturmiljöanalys

Hällby, Hällbybrunn och Lerdalen

Reviderad 2015-09-16

Fastighetsbeteckning:

Namn/Gatuadress: Hällby, Hällbybrunn, Lerdalen

Kommun, Stadsdel: Eskilstuna

Ärendnr:

2015 05-11

Reviderad 2015-09-16

Kulturmiljöanalys av Hällby, Hällbybrunn, Lerdalen, Eskilstuna

Stockholms Byggnadsantikvarier har på uppdrag av Eskilstuna kommun utfört en kulturmiljöanalys för områdena Hällby, Hällbybrunn och Lerdalen. Arbetet har innefattat genomgång av arkivmaterial, inventering på plats samt en bedömning av områdets kulturhistoriska värde. Utredningen syftar till att utreda områdets kulturhistoriska värden och hur en eventuell expansion av området skulle göras utan att de kulturhistoriska värdena påverkas negativt.

Arbetet är utfört av Sofia Bruto, Stockholms Byggnadsantikvarier AB.

Sofia Bruto

Byggnadsantikvarie

Innehåll

Innehåll	3
Orientering	4
Omfattning.....	4
Karta	4
Kulturhistoriskt skydd.....	5
Riksintresse	5
Planer	5
Historik	6
Förhistorisk tid	6
Hällby som jordbruksområde	8
Tegelbruket	8
Brunnstiden	9
Bebyggelse runt sekelskiftet	11
Efterkrigstiden	12
Övergripande struktur och karaktärsbärande egenskaper	13
Service.....	13
Grönområden.....	15
Olika typer av bebyggelse.....	16
Äldre villabebyggelse på oregelbundna tomter	17
Villor på regelbundna tomter	20
Flerbostadshus	22
Kedjehus	23
Parhus	26
Radhus	27
Kulturhistoriska värden	28
Aktuellt förslag	28
Råd och riktlinjer vid exploatering	29
Förslag till skyddsföreskrifter	30
Källor och litteratur	32

Orientering

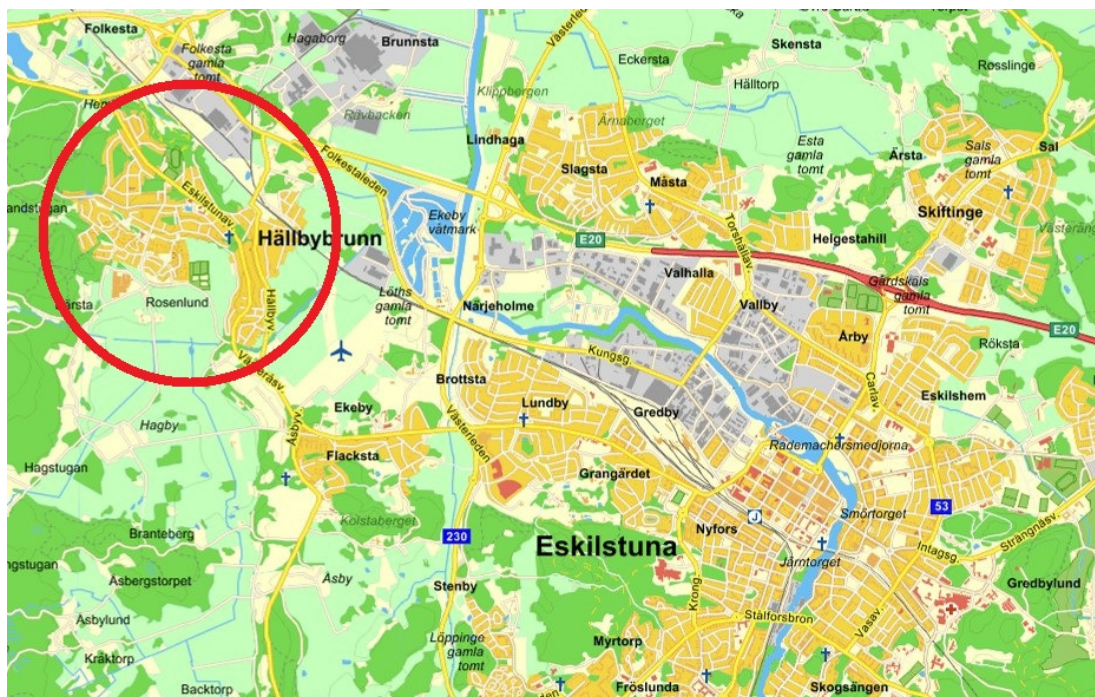
Omfattning

Kulturmiljöanalysen omfattar de tre områdena Hällby, Hällbybrunn samt Lerdalen. Den kulturhistoriska analysen syftar till att identifiera de kulturhistoriska värden som finns i programområdet avseende objekt, strukturer och historisk markanvändning. Kulturmiljöanalysen skall ligga till grund för en planläggning av området där möjligheten till exploatering utreds. Områdena har inventerats och dess kulturhistoriska värden har beskrivits för de olika typer av hus som områdena innehåller. Dess karaktärsdrag har beskrivits. Med utgångspunkt från dessa identifierade värden ges råd och riktlinjer för hur ny bebyggelse kan tillkomma utan att påtagligt skada de värden som motiverar deras kulturhistoriska värden.

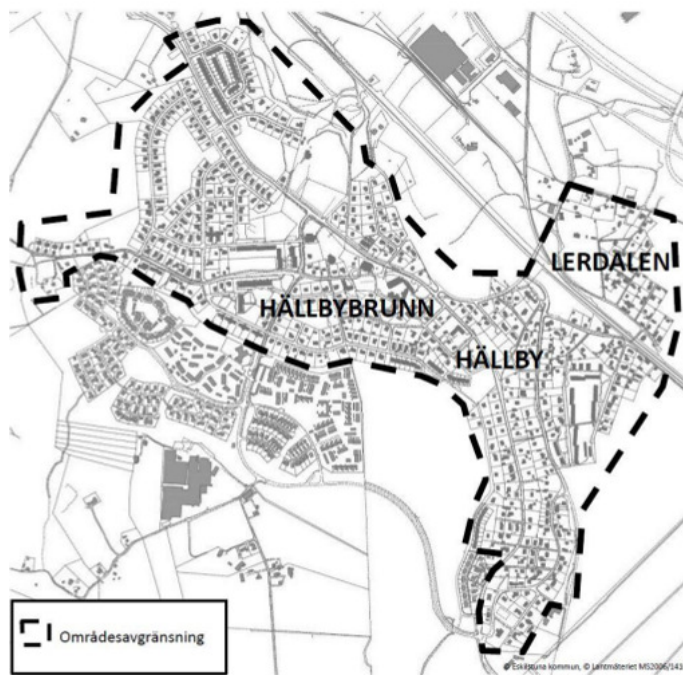
I samband med planläggningen prövas möjligheten att ändra huvudmannskapet av vägföreningens vägar.

Karta

Planområdet ligger ca 6 km väster om Eskilstuna.

Karta från Eniro.se

Planområdets utsträckning. Karta ur planprogrammet.

Kulturhistoriskt skydd

Riksintresse

Inom programområdet är järnvägen av riksintresse samt E20 som är av riksintresse för vägar. Riksintresset innebär att det inte bör tillkomma ny bebyggelse eller att verksamheter lokaliseras kring transportleder så att transportfunktionen inte kan brukas. Norr om planområdet ligger Folkesta som är en kombiterminal av riksintresse.

Planer

Den gällande översiktsplanen, ÖP 2030, antogs 29 aug 2013.

Byggnadsplan nr 7710-2-238 fastställdes 1950-10-24 med syftet att utbyggnad av bostadsområdet (kring Dalavägen/Hagbyvägen).

Stadsplan för Hällbyskola nr 7110-1-259 antogs 1977 för att möjliggöra utbyggnaden av skolan.

Inom området finns flera avstyckningsplaner för tomter, främst från 1940-talet.

Historik

För en mer ingående historik hänvisas till boken "Hällby genom tiderna" utgiven av Eskilstunas museer, Lokalhistoriska skrifter.

Förhistorisk tid

Inom området finns sex objekt som utgör lagskyddade fornlämningar, varav fyra framkom vid den arkeologiska utredningen som utfördes 2014.

Fornlämningarna utgörs av två boplatser, en grav, en gravgrupp, ett gravfält och en färdväg. Utredningen redovisar även fyra fornlämningar som ligger i direkt anslutning till utredningsområdet. Sju objekt inom området klassas som övriga kulturhistoriska lämningar och utgörs av en plats för ett torp, två sentida husgrunder, en sentida hägnad, platsen för en hälsokälla och två avser bytomter med belägg från 1600-talet som alltjämt är bebyggda. Nio boplatslägen avfärdades vid utredningsgrävningarna och två boplatslägen kvarstår som möjliga fornlämningar då de inte utredningsgrävdes eftersom de ligger på privat tomtmark.

Vid skolan finns två gravar som dateras till slutet av bronsåldern eller äldre järnåldern.

Resultatet av den arkeologiska utredningen, Västra Hällby. Ur förhistoriska spår i Hällbybrunn, utförd 2014 av Kraka Kulturmiljö

Resultatet av den arkeologiska utredningen, Östra delen av Hällby. Ur förhistoriska spår i Hällbybrunn, utförd 2014 av Kraka Kulturmiljö

Hällby som jordbruksområde

Vid mitten av 1600-talet fanns ett antal större gårdar Norrgården, Mellangården, Oppgården och Västergården i närheten av dagens Hällby. Storskifte ägde rum 1773 och laga skifte 1849-50. Hällby gård eller Oppgården, som ligger i nuvarande Lerdalen, var den största gården med 145 hektar mark.

Oppgården i Lerdala har anor sedan 1600-talet och är den största gården i området.

Tegelbruket

I början av 1800-talet startade ett tegelbruk i området Nedre Hällby som under sin storhetstid kring 1870 sysselsatte ett 70-tal arbetare. Tegelbruket tillverkade tio olika sorters tegel. Vid tillverkning av tegel krävdes förutom lera även sand och den hämtades vid området runt kanalbron. För utskeppning av teglet anlades en brygga för båtar och pråmar, frakten skedde även på järnväg. Teglet fraktades till största delen till Stockholm där bland annat Varuhuset NK byggdes av tegel ifrån Hällby Tegelbruk. Tillverkningen av tegel lades ner i början av 1900-talet. Fabrikören Knut Nordin försökte att här starta en tillverkning av deglar (eldfasta behållare) men misslyckades tyvärr. På 1920-talet försökte han starta tillverkning av Raffelstopp (stoppning till madrasser), men även detta upphörde. Tre stora bränder satte stopp för vidare tillverkningar.

Runt tegelbruket, som låg i det område som nu kallas Nedre Hällby, växte även bostäder till arbetarna fram och en B-skola byggdes för barnen.

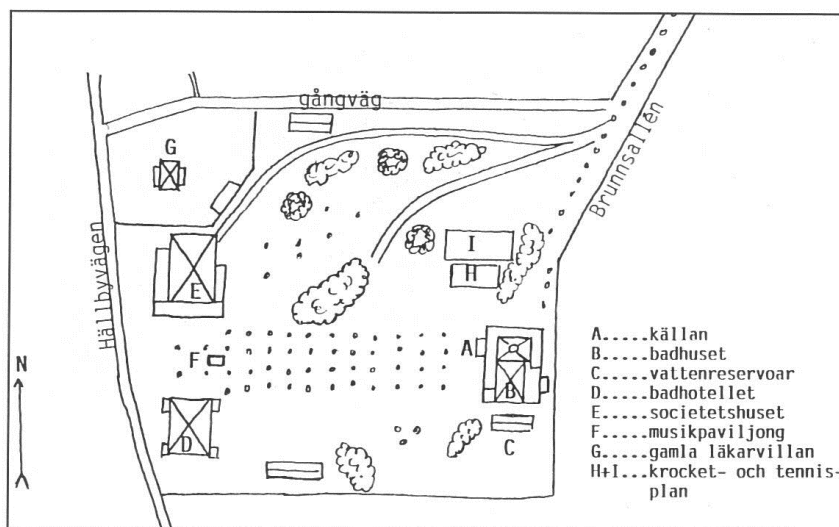

Byggnaden Vita briggen som nu håller på att rivas användes som B-skola då området kring tegelbruket började befolkas av bland annat barnfamiljer.

Brunnstiden

Ortens officiella benämning, Hällbybrunn, syftade ursprungligen på den brunnsanläggning som från slutet av 1800-talet och en tid 1930-talet fanns här. Där låg källan *Hellby helsokälla*, beskriven som "vida känd trefaldighetskälla, forntida offerkälla". Hit kom välbärgade gäster, framför allt från kungliga hufvudstaden och drack brunn. Det hälsobringande vattnet, tempererat till +40°C, serverades på bestämda tider. Mellan järnvägsstationen och Brunnsparken, där badhuset var, fanns en fin promenadväg, Brunnsallén. Badhuset var en stor träbyggnad omgiven på tre sidor av öppna verandor. Inom brunnsområdet fanns förutom hälsokällan och badhuset även ett badhotell, societetshuset, en musikpaviljong samt krocket- och tennisplaner. I husen runtomkring gjordes finrummen iordning och hyrdes ut till badgästerna. Ofta var det återkommande gäster år från år.

Ingenting av den tidigare brunnsbebyggelsen återstår idag med undantag av Pallinska läkarvillan, 1936 rev kommunen resten av badhusbebyggelsen.

Karta över
brunnsområdet
ur boken Hällby
genom tiderna.

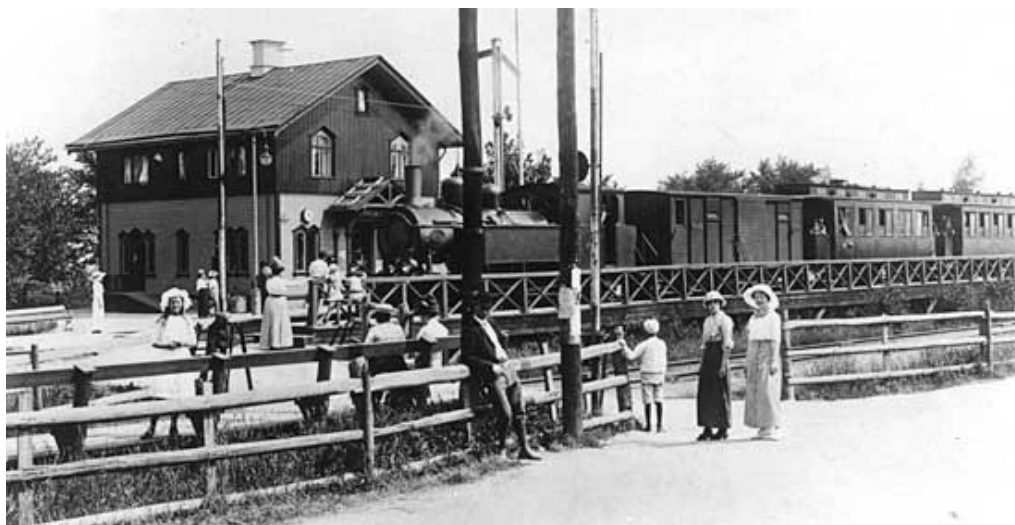

Badanstalten,
Hällby brunn.
Årtal okänt, ur
boken Hällby
genom tiderna.

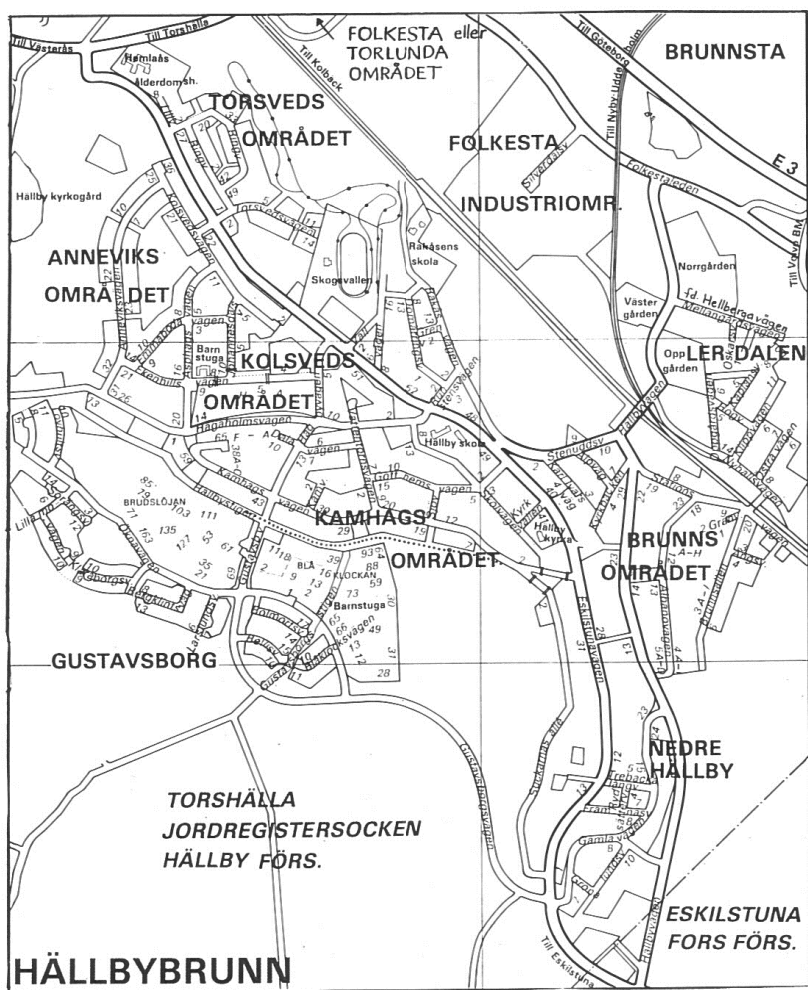
Den enda
byggnaden som
finns bevarad
från Brunnstiden
är badläkare
Pallins villa.

Bebyggelse runt sekelskiftet

Järnvägsstationen, uppförd 1895, fungerade även som post- och telegrafstation. Vykort, årtal okänt.

Runt stationen som byggdes 1895 börjar området som kom att kallas Lerdalen utvecklas vid sekelskiftet. Vissa av villorna byggdes som sommarhus och vissa som permanenta bostäder. Även brunnsområdet fortsatte att expandera västerut ner mot nuvarande Kamhagsområdet. Flera villor byggdes även längs Eskilstunavägen och Hällbyvägen under 1910- och 1920-talen. I området strax söder om brunnsområdet utvecklades ett trädgårdsmästeri med flera växthus som fick namnet Albano.

Karta ur boken Hällby genom tiderna där de olika områdena är markerade.

Efterkrigstiden

Under 1930-40 talet då kriget rasade i Europa byggdes endast ett fåtal hus i området, i slutet av 1940-talet kommer byggandet igång igen. Områdena kring Domarringensvägen, Rakåsvägen, Dalavägen och Hagbyvägen byggs. Under slutet av 1950-talet byggs flerfamiljsbostäderna vid Ekenshillsvägen och under 1960-talet sker utbyggnaden av hus vid Kolsvedsvägen, Anneviks- och Torsvedsområdet. Byggandet blev nu alltmer rationellt, flera större områden planerades och bebyggdes med likadana hus på regelbundna tomter.

På 1960-talet flyttar centrumfunktionerna upp på åsen, här fanns då kommunalkontor, bibliotek, skola, affär, post, bank, distriktssköterskemottagning samt barnomsorg.

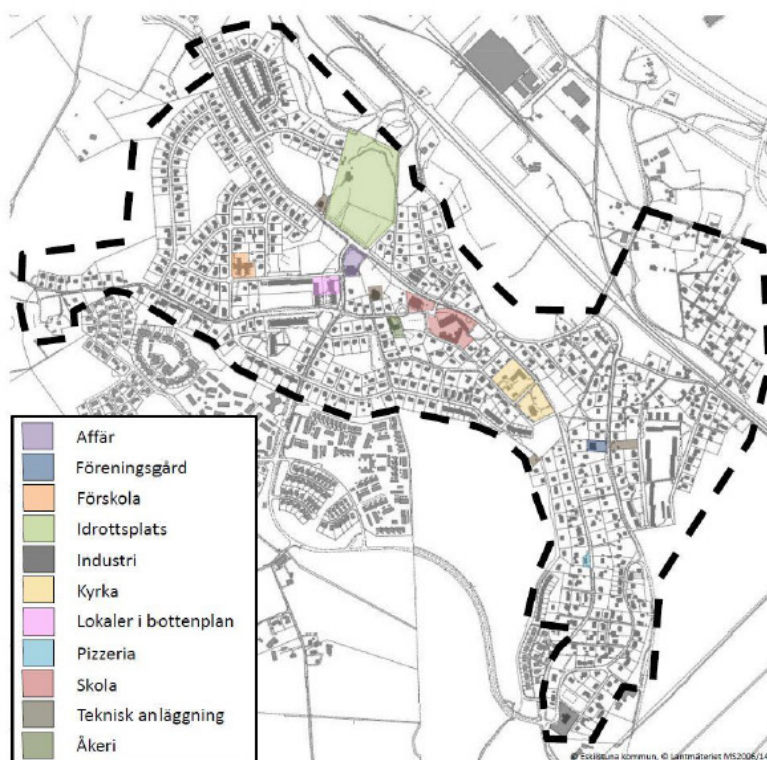
Övergripande struktur och karaktärsbärande egenskaper

Service

Under 1900-talets början utvecklades området Hällby till en egen centralort, men fungerade i praktiken som en förort till Eskilstuna. Nuvarande Eskilstuna kommun bildades vid kommunsammanslagningen 1971 då Torshälla och Eskilstuna städer slogs samman med fem landsbygdskommuner, däribland Hällby och Husby-Rekarne dit Skogstorp hörde.

Dagens utbud av service är begränsat då större centrum i närheten, Eskilstuna eller Folkesta, lockar invånarna med större utbud. I Hällby idag finns skola, o-6, förskola, kyrka, kiosk frisersalong samt pizzerior.

Service & Verksamheter

Karta över service och verksamheter i området, Planprogrammet 2013.

Den före detta mataffären är nu hunddagis.

I bottenvåningen på dessa flerbostadshus finns en kiosk och en pizzeria.

Hällbybrunns skola.

Kyrkan invigdes 1931 och är en så kallad småkyrka. Vapenhus med huvudingång finns vid södra sidan. Norr om kyrkan finns en fristående klockstapel med två klockor.

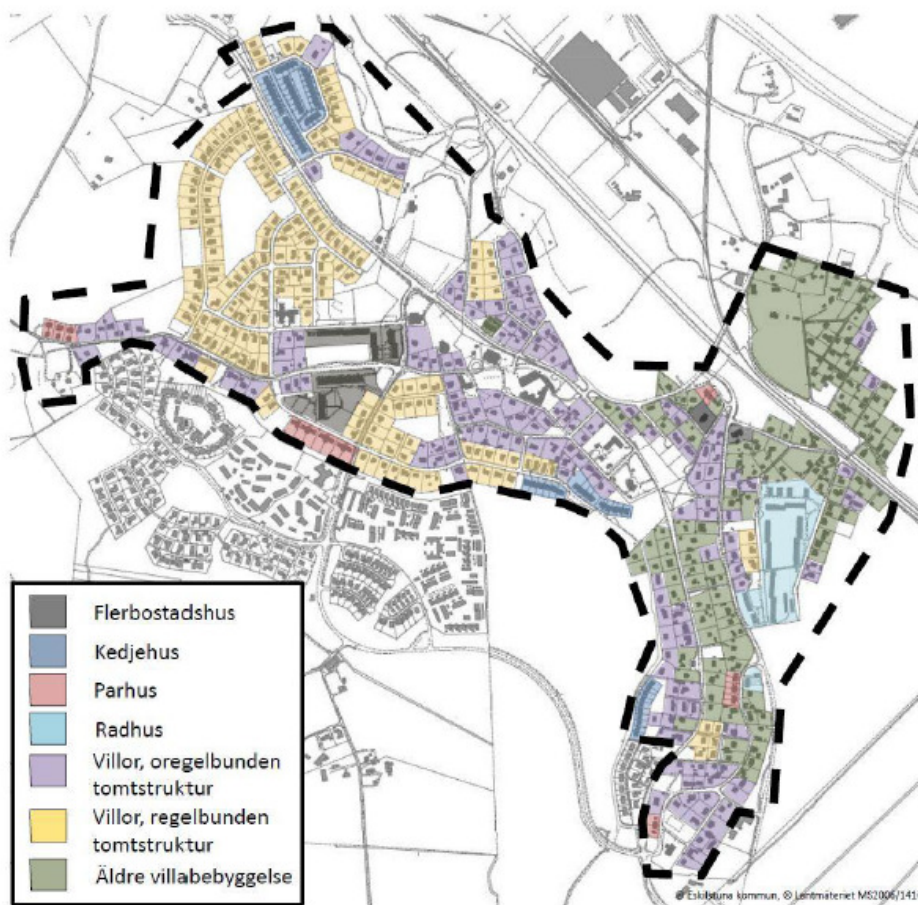

Vattentornet i Hällbybrunn är ett känt landmärke.

Grönområden

Programområdet består huvudsakligen av småhusbebyggelse med uppväxta trädgårdar. I området finns det mindre grönytor insprängda i villastrukturen. Runt området finns också större grönområden, skog- och åker mark. Väster om Hällbybrunn finns ett större strövområde. I centrum finns en idrottsplats och i den södra delen finns bollplaner, i området söder om järnvägen finns fem lekplatser.

Olika typer av bebyggelse

Bostadsbebyggelsen i Hällbybrunn.

Olika typer av bebyggelse kategoriserade i Planprogrammet 2013.

Äldre villabebyggelse på oregelbundna tomter

Stationshuset uppfördes 1895 och i området runt omkring växte ett mindre villasamhälle upp. Även runt Brunnsområdet växte villor och sommarhus upp runt sekelskiftet. Exklusivare villor uppfördes för de välbärgade som ville lite längre bort från Eskilstunas industrier. Hänsyn till topografi och vegetation gav på ett naturligt sätt ett varierat gatunät och närhet till naturen. Tomterna var stora och villorna placerades fritt på tomterna. Rektangulära och kvadratiska planfomer med branta takfall, takkupor och frontespisar. Glasverandor, balkonger och burspråk med snickarglädje visar på omsorg om bostadens kvaliteter.

Det före detta stationshuset, byggt 1895, är idag en privatvilla.

Tegelvilla med frontespis, Lerdalen.

Trävilla med snickarglädje
och spröjsade fönster,
Lerdalen.

Den före detta badläkaren
Pallins villa,
Brunnsområdet.

Exempel på äldre trävilla
längs Eskilstunavägen.

Exempel på äldre villa i Nedre Hällby där tegelbruket låg.

Exempel på villa i Kamhagsområdet.

Villor på regelbundna tomter

När villabygandet kom igång igen efter andra världskriget var det en demokratisk funktionalistisk syn som präglade byggandet. 1930-talets radikala funktionalism anpassades för att passa det svenska klimatet och traditioner bättre. Stora områden med likadana hus på lika stora tomter planlades. Tomterna var mellanstora och husen placerades regelbundet utmed gatorna, ofta med gaveln ut mot gatan. Egnahemsbygandet och kataloghuset blev också mycket vanligt. De enkla rektangulära villorna med sadeltak kom att dominera. Fönster, dörrar och snickerier var enkla och likartade över hela landet då de ofta producerades i långa serier på snickerifabriker.

1 1/2 –plans villa med brant takfall, alla hus på gatan placerade med gaveln ut mot vägen. Anneviksvägen.

Enkel småstuga i ett plan med källare. Exempel från Johannedalsvägen.

Enplansvilla med putsad bostadsvåning och träpanel på övre delen av fasaden. Exempel från Kolsvedsvägen.

Exempel på fristående villa Kolsvedsvägen.

Flerbostadshus

När modernismen slog igenom på 1930-talet förespråkades ett mer luftigt förhållande i stadsbyggnaden och man introducerade då lamellhusen, som ställdes parallellt i rät vinkel mot varandra. Fristående flerbostadshus kategoriseras i höghus, om antalet våningar är fem eller högre, och låghus, med ett våningsantal på fyra eller färre. Flerbostadshusen i Hällby karakteriseras av småskaligt byggande. Ett fåtal lamellhus noga placerade i terrängen med grönområde runt omkring. Husen är putsade i milda kulörer eller av rött tegel, sadeltak av plåt eller rött tegel.

Flerbostadshus
Hagbyvägen.

Flerbostadshus på
Hagaholmsvägen

Kedjehus

Kedjehus är en typ av radhus som har en mer friliggande karaktär än radhuset. Liksom radhusen är byggnaderna sammanlänkande, men sammankopplingen är oftast utförd genom en mindre bibyggnad till byggnaden, till exempel ett garage eller förråd. Ett kedjehus kan därför erhålla bättre ljusinsläpp än ett radhus tack vare fler fria väggytor. Kedjehus är anpassade för smala tomter. Villorna är sammanlänkade med varandra genom förrådsbyggnader eller garage. Gruppbyggda 1 1/2 –planshus med gaveln mot gatan och en sluten långsida mot grannen är ett sätt av skapa avskildhet trots tätheten.

I Hällby finns flera områden med kedjehus, Ringvägen, Kamhagsvägen och Suckarnas allé är några exempel.

Exempel på Kedjehus från Ringvägen.

Kedjehusen på Ringvägen är 1 1/2-plansvillor som är sammanlänkade via garagebyggnaden.

Kedjehus i souterräng,
exempel från
Kamhagsvägen.

Exempel från Suckarnas
Allé.

Exempel från
Kamhagsvägen,
kedjehus i ett plan.

Kedjehusen längs
Kamhagsvägen är
sammanlänkade via
garagen.

Parhus

Ett parhus är ett småhus avsett för två hushåll. Planlösningen är oftast symmetrisk, och det brukar inte finnas några invändiga dörrar mellan bostäderna. Att bygga två nästan identiska hus samtidigt är ett sätt att bygga nytt på ett billigt sätt. I Sverige är parhus relativt ovanliga, i Hällby finns ett fåtal parhus placerade där topografin har styrt bebyggelsen.

Exempel på parhus längs Suckarnas Allé.

Exempel på parhus, Gamla vägen.

Radhus

Radhus betecknar bostadshus som är sammanlänkade i ytterväggarna och har en större boyta än 50 kvm. Det är en mycket vanligt förekommande förortsbebyggelse i Sverige. De första radhusen byggdes i Sverige i början av 1900-talet men många samhällsbyggare och arkitekter var skeptiska till radhuset som boendeform långt in på 1940-talet. Under 1950-talet tog radhusbyggandet fart i Sverige, främst för att de var så yteffektiva när städerna expanderade. Utformningen av radhusen är homogen, endast färgsättningen skiljer de olika husen åt. Tomterna på baksidan radhusen är små.

Radhusbebyggelse på Albanovägen.

Utformningen av husen är homogen, färgsättningen skiljer sig mellan de olika raderna av hus.

Kulturhistoriska värden

Bebyggelsen i planområdet har ett *arkitekturhistoriskt värde* då den är ett tydligt exempel på den typ av bebyggelse som växte fram i mindre tätorter i Mellansverige från sekelskiftet och framåt. Områdets utveckling från området kring tegelbruket och brunnsområdet i den östra och södra delen vidare västerut med olika typer av bebyggelse och karaktärer är tydligt läsbar i området. Blandningen är som ett tvärsnitt i svensk historia med tydliga årsringar med tidstypiskt arkitektur. Se kartor på sid 11 och 15.

Den äldre historiken med att dricka brunn har ett *samhällshistoriskt värde* för området. Även Hällby tegelbruk har ett samhällshistoriskt värde för området. Tyvärr finns endast ett fåtal byggnader bevarade från den här tiden.

De fornlämningar som finns i området berättar om den förhistoriska tiden, hur människor levde och hur jorden brukades. Ur ett agrarhistoriskt, samhällshistoriskt och arkeologiskt perspektiv har området ett betydande *kontinuitetsvärde* då människor fortfarande bor i området. De spår som finns kvar, i form av exempelvis gravarna vid skolan, har mycket höga kulturhistoriska värden.

Aktuellt förslag

I det nu aktuella planprogrammet finns ett antal områden föreslagna som förtättningsområden. De olika förslagen kommenteras inte i detalj då kulturmiljöanalysen skall vara aktuell oavsett vilka planer som är aktuella.

- Området kring centrum förtätas med ny bebyggelse. Genom att förtäta bebyggelsen i och nära centrum ökar chanserna att befintlig service kan behålla och utöka sitt utbud.
- Längs Eskilstunavägen, i västra delen av Hällbybrunn, tillkommer ny bebyggelse.
- Norr om kyrkan på Karl Ivars väg finns tre obebyggda tomter där ny bebyggelse kan tillkomma. Marken behöver dock saneras först.

- Området i norra Lerdalen kompletteras med ny bostadsbebyggelse samt lekpark/allmänntillgänglig park
- Övrig förtätning skall främst ske genom förtätning inom befintlig tomtmark samt genom förtätning på lucktomter.

Råd och riktlinjer vid exploatering

Att förtäta runt centrum så att befolkningen ökar är viktigt för att centrumet skall kunna klara av att ha viktiga servicefunktioner. Om befolkningen ökar kan istället viss service komma tillbaka till området. Det är också viktigt att förtäta redan befintlig bebyggelse, speciellt runt centrum, så att området behåller sin egen identitet och inte byggs ihop med Eskilstuna.

Förutom att förtäta runt centrum är det också viktigt att flera olika typer av hus byggs för att locka alla olika grupper av invånare. De olika typerna av hus skall också anpassas till områdets topografi.

Ny bebyggelse bör placeras så att den ej upplevs som skärmar eller murar i landskapet utan stor hänsyn skall tas till utsikt och siktlinjer mot den omgivande naturen. De mindre grönområdena i området bör bevaras. Förtätning bör i första hand ske på lucktomter samt avstyckning av större tomter. Vid avstyckning av befintliga tomter bör förutom hänsyn till lämplig storlek även tas hänsyn till väderstreck samt möjlighet till anordna nya tillfarter till de nya fastigheterna. Avstyckning av tomter bör ej ske i de områdena med homogen bebyggelse på regelbundna tomter.

Den nya bebyggelsen bör utformas med höga krav på arkitektonisk kvalité och med respekt till omgivande bebyggelse. Den nya bebyggelsen som tillkommer skall vara av god arkitektur och visa på vår tids arkitektur. Man bör bygga vidare på traditionella metoder och formspråk utan att göra pastischer på äldre stilar. Val av fasadmaterial, kulörer och bör anpassas till omgivande bebyggelse. Området kännetecknas av småhus samt flerbostadshus i mindre skala. Framtida bebyggelse bör hålla samma skala som befintlig bebyggelse. Bebyggelsen vid vattentornet, bör inte vara för hög, vattentornet skall fortfarande vara landmärket i området.

Förslag till skyddsföreskrifter

Med reservation att inte alla husen i området är inventerade föreslås följande bebyggelse skyddas i detaljplanen;

1 Oppgården

Oppgården är en den äldsta bevarade bebyggelsen i området och är ett tydligt exempel på herrgårdsarkitektur med anor från 1600-talet. Oppgården med sin monumentala huvudbyggnad med tillhörande ekonomibyggnader och omgivande åkermark har höga kulturhistoriska värden.

Vid underhåll skall ursprungliga material bevaras. Tomten bör ej styckas av.

2 Pallinska villan

Pallinska villan är den enda bebyggelsen som är bevarad från brunnstiden. Huset och påminner om tiden då området var känt för sin hälsobrunn. Husets sekelskiftesarkitektur med snickarglädje, dess osymmetriska uppbyggnad och panelarkitektur är karakteristiskt för tidens villabebyggelse.

Vid underhåll skall ursprungliga material bevaras. Tomten bör ej styckas av.

3 Den f.d. järnvägsstationen

Järnvägsstationen visar på att området varit tillräckligt viktigt för att järnvägen skall dras till området. Husets panelarkitektur är tidstypisk för slutet av 1800-talets

Vid underhåll skall ursprungliga material bevaras. Tomten bör ej styckas av.

4 Den ålderdomliga strukturen i Lerdala

Området Lerdalen växte fram efter att järnvägsstationen etablerades 1895. Området växte fram med hänsyn till topografin, därav den ålderdomliga strukturen med oregelbundet gatunät och oregelbundna tomter. Områdets karaktär bör skyddas i plan

5 Ringvägen

Ringvägen är ett av exemplen på den homogena bebyggelse som växte fram i

området under efterkrigstiden. Området planerades rationella med regelbundna tomter med likadana hus. Husen längs Ringvägen är 1 ½-plans kedjehus med gaveln mot vägen, sammanlänkade med varandra genom förrådsbyggnader eller garage. Husen är uppförda i puts, vissa med träpanel på den övre våningen, i ljusa kulörer med sadeltak med rött lertegel. Vid underhåll skall ursprungliga material bevaras. Kulörer som passar i området skall användas vid ommålning. Marken mellan gata och hus bör ej bebyggas.

6 Anneviksvägen och Kolsvedsvägen

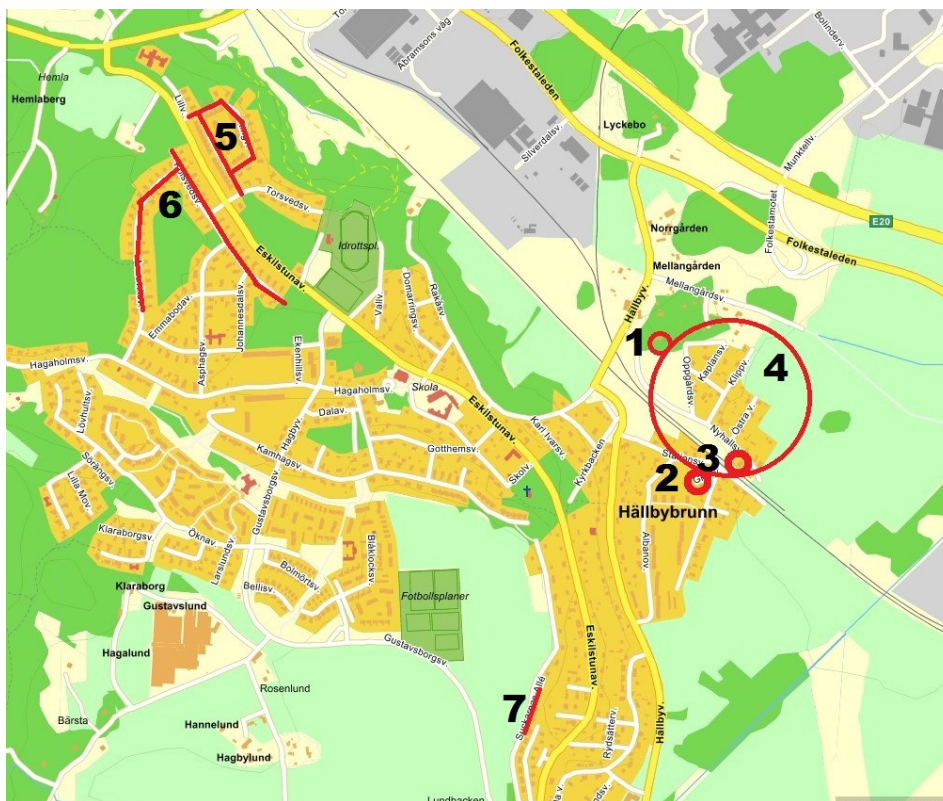
Husen längs Anneviksvägen och Kolsvedsvägen är ytterligare två exempel på efterkrigstidens rationella sätt att planera och bygga på. Regelbundna tomter med likadana hus. Husen längs Anneviksvägen är 1 eller 1 ½-plans småhus med gaveln placerad mot vägen. De flesta av husen är uppförda i rött tegel och har sadeltak med rött eller svart tegel, alla placerade med gaveln mot gatan. Husen längs Kolsvedsvägen är också placerade med gaveln ut mot vägen på regelbundna tomter, flertalet hus är enplans hus med flacka sadeltak. Längs Kolsvedsvägen finns också andra typer av hus, variationen av bebyggelsen är större på Kolsvedsvägen än på Anneviksvägen.

Vid underhåll skall ursprungliga material bevaras. Marken mellan gata och hus bör ej bebyggas.

7 Suckarnas allé

Kedjehusen längs Suckarnas allé är uppförda i rött tegel och vit slätputs med platta tak. Husen har en sammanhållen arkitektur med tidstypisk utformning.

Vid underhåll skall ursprungliga material bevaras. Marken mellan gata och hus bör ej bebyggas.

Karta från Eniro

Källor och litteratur

Hällby genom tiderna, Eskilstunas stadsmuseer, Lokalhistoriska skrifter

Stadsarkivet, Eskilstuna

Byggnadsnämndens arkiv, Eskilstuna

Planprogram för Hällby, Hällbybrunn och Lerdalen. Stadsbyggnadsnämnden Eskilstuna kommun 2013.